

Зотова М.Е. Социальное неравенство как угроза экономической безопасности государства

Определена связь между социальным расслоением населения и экономическими процессами в стране. Проанализировано влияние социальной неуровненства на экономическую безопасность государства.

Ключевые слова: *социальное неравенство, социальное расслоение, экономическая безопасность государства, опасность, угрозы экономической безопасности*

Zotova M.E. Social inequality as a threat to the economic security of the state

The article determines the relationship of social stratification and the state of economic processes in the country. The influence of social inequality on the economic security of the state is analysed.

Key words: *social inequality, social stratification, economic security, danger, threat to economic security.*

Стаття надійшла 19 квітня 2013 р.

УДК 334.738 (477.8) «18/19»

Л.Ю. Кишакевич

**КООПЕРАТИВНИЙ РУХ
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті досліджується становлення та розвиток кооперативного руху на західноукраїнських землях у період їх перебування в Австрійській та Австро-Угорській імперіях; відслідковується вплив імперського законодавства. Аналізується роль товариств «Просвіта» та «Сільський господар» у розвитку кооперативних відносин та створенні різноманітних фінансово-господарських установ. Характеризуються особливості кредитної кооперації на Галичині, Буковині та Закарпатті.

Ключові слова: *Австро-Угорщина, західноукраїнські землі, кооперація, кооперативний рух, кредитна установа.*

Постановка проблеми. Австрійська, а згодом і Австро-Угорська імперії становили величезний територіальний конгломерат, численне населення якого складалося з етнічно й культурно різноманітних народів та різних за обсягом територій, до яких належали й західноукраїнські землі, що відрізнялись особливими політичними та економічними відносинами з імперією.

Для більшого розуміння місця Західної України в складі імперії Габсбургів необхідно проаналізувати розвиток економічних відносин, зокрема становлення кооперативного руху, що дасть, безперечно, більш чітке розуміння особливостей фінансово-економічного розвитку регіону.

Метою статті є аналіз становлення та розвитку кооперативного руху на західноукраїнських землях, які в кінці XIX – на початку XX ст. перебували у складі Австро-Угорської імперії.

Стан дослідження. Дослідженням проблем розвитку кооперативного руху на західноукраїнських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій присвятили свої праці такі видатні українські вчені кінця XIX – початку XX ст., як: К. Воблий, В. Гнатюк, М. Грушевський, Д. Дорошенко, В. Левицький, К. Левицький, І. Лисяк-Рудницький, М. Лозинський, М. Слабченко, І. Франко та ін.

Сучасний стан досліджень даної проблематики представлений у працях І. Бойка, В. Ботушанського, О. Вівчаренка, П. Гая-Нижника, Я. Грицака, О. Карпенка, М. Кобилецького, Г. Ковальчака, В. Кондратюка, М. Кравця, М. Кугутяка, В. Кульчицького, Б. Лановика, М. Литвина, І. Лісної, В. Макарчука, С. Макарчука, Р. Матейка, Д. Матисякевича, М. Никифорака, В. Осечинського, Б. Савчука, М. Творидла, І. Терлюка, Б. Тищика та ін.

Окремим питанням розвитку фінансово-економічних відносин на західноукраїнських землях, зокрема питанням кооперації, присвячені численні праці зарубіжних учених-україністів: М. Боровського, Т. Гунчака, М. Гуцуляка, А. Качора, Ю. Крохмалюка, І. Нагаєвського, І. Новосівського, Н. Полонської-Василенко, Я. Пришляка, М. Стахіва, І. Хомі, М. Хронов'ята, В. Шевчука, С. Ярославина та ін.

Зарубіжна історіографія з указаної проблематики найбільш широко представлена роботами І. Бейлі, Г. Елмера, Г. Клея, Т. Коромоша, Т.-А. Ольшанського, Е. Пристера, Г. Тьорнера, Я. Хонігсмана, М. Ястребова та ін.

Виклад основних положень. Після скасування кріпосного права на західноукраїнських землях починає активно розвиватись кооперативний рух у вигляді кредитних, торговельних, споживчих та інших кооперативних спілок.

Розвиток українського кооперативного руху був обумовлений потребами капіталізації сільського господарства, адже, як відомо, більшість земель регіону мала переважно сільськогосподарське призначення. Українські селяни все частіше організовувались у товариства для організації збуту своєї товарної продукції. А оскільки конкурувати із більш багатими провінціями імперії було складно, селянські господарства почали активно послуговуватись кредитуванням. «Для сільсь-

ких підприємців кооперація була не лише засобом збагачення, а й зняряд-
дям боротьби проти сильних іонаціональних конкурентів» [1, с. 566].

Перед західноукраїнською кооперацією від початку її заснування
було поставлено завдання – створити внутрішній ринок для національної
промисловості. Кооперація мала стати двигуном української індустрії.

Ще до появи австро-угорського закону «Про заробітково-
господарські спілки» у 1873 р. в Галичині діяло кілька десятків коопе-
ративів, заснованих поляками. У 1874 р. польські кооператори ство-
рили у Львові Союз заробіткових і господарських товариств, до якого
входили 51 кредитний і 7 промислово-торгових кооперативів
(17 175 членів). Серед них було чимало українців. Згодом деякі коопе-
ративи перейшли в українські управи. До таких перших українізованих
кооперативів належала кредитна спілка «Віра», яка виникла в 1873 р. у
містечку Тисмениця Тлумацького повіту [1, с. 557].

Варто зауважити, що і в подальшому в Австрійській імперії ви-
давалися закони, які стосувалися різних питань діяльності добровіль-
них об'єднань, організацій і товариств. Так, у законах від 19 липня
1877 року та від 28 травня 1881 року йшлося про поліпшення кредиту-
вання, боротьбу з лихварством, створення стабільних селянських гос-
подарств [2, с. 7–8].

Українці усвідомлювали, що для того, аби ефективно викорис-
товувати власні кошти для господарювання, відкриття і діяльності
крамниці чи іншого підприємства, необхідно створювати свої власні
банки, ощадні спілки, позичкові спілки, кредитні товариства, свої власні
парцеляційні банки.

Архівні документи свідчать, що кредитні (і не тільки) заклади
створювалися в різних населених пунктах західноукраїнських земель,
які входили тоді до складу Австро-Угорщини. Наприклад, тільки на
території дії Чортківського окружного суду (нині Тернопільська обл.)
станом на 29 листопада 1911 р. діяло 225 кредитних і господарських
товариств [3].

Започаткувала розвиток кооперативного руху на західноукраїн-
ських землях, зокрема в Галичині, львівська «Просвіта», діячі якої ста-
ли носіями загальної і господарської культури в селах. Засновані за
допомогою «Просвіти» установи перетворилися на провідні українські
економічні об'єднання. Зокрема, за сприяння «Просвіти» виникли
страхове товариство «Дністер» та банк з такою ж назвою.

Економічна діяльність «Просвіти» знайшла своє відображення у
численних програмних книжках та юридичних публікаціях: «Про шпихлі-
ри і крамниці» (1893 р.), «Про сільські каси позичкові і щадничі» (1894 р.),
«Порадник для крамниць» (1894 р.), «Про спілки ощадности і позичок»

(1900 р.), «Про нові спілки господарські» (1904 р.). Першим українським підручником з торгівлі стала «Наука о товарах» (1906 р.) [4, с. 101].

Ці видання надавали суттєву допомогу підприємцям. Сюди віднесемо і «Порадник торговельний», авторами якого були просвітянські активісти Кость Левицький та Іван Петрушевич (виданий у Львові в 1905 році з ініціативи та на кошти товариства «Просвіта»). Автори дають загальні відомості про торгівлю, організаційні форми заснування торговельних підприємств, облаштування торговельних приміщень, викладку товарів, збереження товарних запасів. Окремо сформульовано вимоги щодо здійснення розрахунків, ведення документації, подано зразки «купецького діловодства», тобто документації, яка повинна вестися торговельними закладами.

Уже від початку своєї діяльності «Просвіта» дбала про піднесення сільського господарства галицьких українців. Організація видала 69 господарських підручників для народу, утримувала урядників, що мали відповідні знання, які готували господарські звіти, різні поради і вказівки. За підтримки Товариства було створено 540 крамниць і 257 кас взаємодопомоги. Товариство утримувало три школи – чоловічу й жіночу господарські і торговельну [5].

Дуже велику увагу «Просвіта» приділяла навчанню фахівців економічного профілю. З цією метою були організовані торговельні курси, в програму яких входили наступні напрями навчання: «купецьке книговодство, наука про торгівлю та купецькі звичаї, торговельне законодавство, купецькі рахунки, товарознавство, торговельна переписка, касове діловодство, торговельна географія, спілництво, торговельні справи та ін.» [6, с. 65].

Варто зазначити, що і в подальшому активісти товариства відігравали значну роль у підготовці фахівців фінансово-економічного профілю, як під час існування Західно-Української Народної Республіки, так і в період перебування уряду ЗУНР в екзилі.

У 1899 р., перехопивши економічні ініціативи у «Просвіти», головним органом кооперації стало товариство «Сільський господар», яке дуже швидко перетворилось на потужну фінансово-економічну спілку. З 1909 року реорганізоване Крайове товариство «Сільського господаря» «стало одним з найважливіших хліборобських організацій в тодішній Австрії та відіграло дуже важливу роль в історії українського галицького села» [7, с. 144–145].

У складній для селян обстановці українські громадські діячі і господарники все частіше приходили до думки про необхідність організації селян. Її завдання вони вбачали в поліпшенні селянської долі шляхом запровадження кращих способів рільничого, відгодівельного

господарювання, вдосконалення садівництва, городництва, пасічництва, що дають значний дохід і потребують робочих рук, яких у селах Галичини не бракувало [8, с. 134–142; 93–111; 85–92].

Активісти товариства «Сільський господар», як і діячі «Просвіти», дбали про розвиток села, оскільки чудово розуміли його першочергове значення у фінансово-економічній діяльності на західноукраїнських землях у майбутньому.

За три роки (1909–1912) товариство «Сільський господар» провело 91 господарський курс та 3529 занять. Члени товариства заклали показові ділянки, поширювали господарські знаряддя і машини, організували спілку для продажу насіння, штучних товарів і господарських машин та спілку для збуту худоби [9, с. 210].

Село дуже швидко зрозуміло вагу й потребу станової хліборобської організації, тож селяни активно до неї вступали. У 1909 році, наприклад, товариство мало 5 філій (693 члени), а у 1910 р. – 85 філій (12 500 членів), об'єднаних у 317 гуртків. Про розмах діяльності організації свідчать і наступні цифри: 1911 р. – 92 філії, 944 гуртки, 24 667 членів; 1912 р. – 90 філій, 1151 гурток, 26 612 членів; 1913 р. – 88 філій, 1324 гуртки, 32 352 члени [10, с. 17–19].

Кредитна кооперація була типовою для західноукраїнської кооперації в австро-угорський період, оскільки кредит був дуже важливим аспектом економічного життя кооперативів, що спричинило збільшення вкладів широких верств населення в кредитні спілки.

Зростання чисельності кредитних спілок зумовило створення в 1898 р. Крайового союзу кредитного (КСК), який об'єднав і підпорядкував собі значну частину українських кредитних кооперативів. З виникненням КСК, який поставив перед собою мету створити нові кооперативи й опікуватися ними, суттєво поживавився кооперативний рух.

На початку ХХ ст. у Західній Україні налічувалась понад тисяча різних фінансових закладів (у т. ч. ощадні каси, позичкові товариства, кредитні кооперативи і т. д.).

Загалом у Східній Галичині до Першої світової війни було близько 7 тисяч різних громадських організацій, здебільшого кооперативного типу, що об'єднували 500 000 осіб [11].

Паралельно з Галичиною розвивався кооперативний рух на Буковині. «Перший український кредитний кооператив системи Райфайзена (для кредитування селян-фермерів) був створений у 1889 р. в селі Раранчі під Чернівцями. Найбільш поширені на Буковині були сільські ощадні (позичкові) каси системи «Райфайзена», під проводом «Селянської каси» в Чернівцях» [12, с. 63].

На Закарпатті українська кооперація виникла в ході так званої верховинської акції, яку з кінця 90-х років ХІХ ст. здійснювала мука-

чівська експозитура угорського міністерства хліборобства з ініціативи єпископа Фірцака. Експозитурі на початку ХХ ст. вдалося дещо збільшити кількість кредитних кооперативів. У 1902 р. в Ужанському комітеті діяли кредитні спілки в Перечині, Черноголовому, Заричевому, В. Березному, Ставному, Худловому, на Мараморошині в с. Дубовому, Ганичі та ін. У 1900–1913 рр. кількість кредитних спілок на Закарпатті збільшилася від 31 до 206, а членів цих спілок – від 7900 до 51 тис., тобто в 6,5 раза [1, с. 563].

Висновок. Отже, наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. український кооперативний рух, незважаючи на великі труднощі та перешкоди, набув значного розвитку. Він став важливим чинником господарського, правового, культурного і духовного піднесення українського народу. В кооперації українське громадянство вбачало одну з конкретних форм демократії, яка наближала Україну до західного стилю економічного життя.

1. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу: підручник / Б.Д. Лановик, З.М. Матискевич, Р.М. Матейко; за ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 1999. – 737 с.

2. Левицький К. Про сільські каси позичкові і щадниці / Кость Левицький. – Львів, 1894. – 72 с.

3. ЦДІАЛ. – Ф. 428. – Спр. 72, арк. 1-10.

4. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. – кінець 30-х років ХХ ст.) / Борис Савчук. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 133 с.

5. Левицький В. Як живеться українському народові в Австрії / Володимир Левицький. – Відень, 1915. – 31 с.

6. Творидло М. П'ятдесятилітня діяльність «Просвіти» на полі економічним / Микола Творидло. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 98 с.

7. Качор А. Мужі ідеї і праці. Андрій Палій і Андрій Мудрик творці «Маслосоюзу» і модерної української молочарської кооперації в Західній Україні / Андрій Качор. – Вінніпег-Торонто-Клівленд: видання «Братства Маслосоюзників» у Канаді та ЗСА, 1974. – 344 с.

8. Боровський М. Головна садівничо-городнича секція т-ва «Сільський господар»; Сільсько-господарське шкільництво на західно / М. Боровський // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944. – Нью-Йорк, 1970.

9. Хронов'ят М. Співпраця Крайового молочарського союзу «Маслосоюзу» з Господарським товариством «Сільський господар» / Михайло Хронов'ят // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944. – Нью-Йорк, 1970.

10. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині ХІХ ст. / М. Кравець. – Львів, 1964. – 239 с.

11. Слабченко М. Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX століття / М. Слабченко. – Х., 1925. – 318 с.

12. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772–1880) / Володимир Гнатюк. – Відень, 1916. – 65 с.

Кишакевич Л.Ю. Кооперативное движение на западноукраинских землях в конце XIX – в начале XX века

В статье исследуется становление и развитие кооперативного движения на западноукраинских землях в период их пребывания в Австрийской и Австро-Венгерской империях; отслеживается влияние имперского законодательства. Анализируется роль товариществ «Просвита» и «Сельский хозяин» в развитии кооперативных отношений и создании различных финансово-хозяйственных учреждений. Характеризуются особенности кредитной кооперации на Галичине, Буковине и Закарпатье.

Ключевые слова: Австро-Венгрия, западноукраинские земли, кооперация, кооперативное движение, кредитное учреждение.

Kyshakevych L.J. Cooperative movement in the western Ukrainian lands in the late 19th-early 20th century

This article is devoted to the establishment and development of the cooperative movement in the Western Ukrainian lands during the period of their stay in the Austrian and Austro-Hungarian empires; the influence of the imperial legislation is outlined. The role of «Prosvita» and «Rural Landlord» in the development of cooperative relations and the creating of various financial and economic institutions is analysed. The features of the credit cooperation in Galicia, Bukovyna and Transcarpathia are characterised.

Key words: Austro-Hungary, Western Ukrainian lands, cooperation, cooperative movement, lending institution.

Стаття надійшла 21 січня 2013 р.

УДК 620.9 (477)

Н.І. Кордюк

**ПОСИЛЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Розглядається посилення енергетичної безпеки України шляхом пошуку нових постачальників газу, переорієнтації на вугілля, сланцевий газ, збільшення видобутку газу на шельфі, оновлення гідро- та атомних електростанцій, а також реалізації інших чинників Енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Ключові слова: енергетична безпека, газ, вугілля, сланцевий газ, атомні та гідроелектростанції, спотовий ринок, енергомісткість, інновації.